

Inleiding

In het najaar van 2010 verscheen *De dochters van Zahir. Tussen traditie en wereldburgerschap* (Dijke en Terpstra 2010). De studie kijkt terug op drie jaar crisisopvang en behandeling van vrouwen die te maken kregen met eerwraak of de dreiging daarvan. Het gaat om vrouwen van uiteenlopende herkomst, van wie de meerderheid van Turkse, Marokkaanse of Irakese afkomst is. In het hoofdstuk *Psychologische testdiagnostiek* staan de resultaten vermeld van de psychologische onderzoeken die in de loop der jaren bij 71 vrouwen hebben plaatsgevonden met behulp van verschillende instrumenten, zoals de SCL-90, NPV-2, UCL en MCT-M. De auteurs merken op dat de meeste van de gebruikte tests ontwikkeld zijn op basis van gegevens van autochtone kinderen en jongeren. Bij de waardering van de resultaten, zo vervolgen de auteurs, is het van belang er rekening mee te houden dat deze migrantenvrouwen “mogelijk de vragen uit de lijsten anders interpreteren of anders beantwoorden dan Nederlandse vrouwen en meisjes” (2010, pag. 74). Vervolgens worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd in tabellen en grafieken en vergeleken met de algemene Nederlandse normgroep en de psychiatrische normgroep. Hoe rekening gehouden is met een mogelijke andere interpretatie, blijft onduidelijk.

De kwestie van de crossculturele validiteit van het psychodiagnostische instrumentarium die hier aan de orde is, is niet uniek voor deze studie. Het is een structureel probleem, omdat gevalideerde tests en vragenlijsten voor intercultureel psychodiagnostisch onderzoek slechts in beperkte mate voorhanden zijn. Psychologen en psychodiagnostische medewerkers in de ggz staan daarom voor de vraag of zij al dan niet gebruikmaken van het testmateriaal, hoe zij testcondities kunnen optimaliseren en vooral hoe de onderzoeksresultaten te duiden zijn. In de aangehaalde en in veel andere studies zijn geen vingerwijzingen te vinden voor het beantwoorden van deze vragen. Hoe klaren bedreven interculturele hulpverleners deze ingewikkelde klus? Zijn er handvatten voor een methodische aanpak af te leiden uit de psychologische theorievorming en uit de onderzoekspraktijk van professionele psychodiagnostici? Deze twee vragen staan centraal in dit boek.

In de vijf jaar na het verschijnen van de eerste editie van *Cultuur en psychodiagnostiek* is deze situatie niet wezenlijk veranderd. Psychodiagnostici hebben nog steeds niet de beschikking over cultureel gevalideerde versies van veel gebruikte psychologische tests. Wel hebben zij inmiddels de beschikking over twee nieuwe, specifieke tests, de Cross-Culturele Dementiescreening (CCD) voor oudere migranten en de Delft Cognitive and Memory Test (DECOMET), een non-verbale intelligentietest voor migrantenjongeren. In juli 2015 is de COTAN in Nederland gekomen met een scenario voor testontwikkelaars en testgebruikers voor de beoordeling van het fair gebruik van tests. Een dergelijke gedragscode voor fair testen is tien jaar eerder in de USA opgesteld en onderschreven door de belangrijkste beroepsorganisaties in de geestelijke gezondheidszorg (Joint Committee on Testing Practices 2004). In 2013 verscheen de DSM-5 (Nederlandse vertaling 2014). Daarin zijn de classificaties herzien en neemt intelligentiemeting in de classificatie

een veel minder belangrijke plaats in dan in de vorige editie (American Psychiatric Association 1994). De behoefte aan een handreiking voor intercultureel psychodiagnostisch onderzoek, waarin *Cultuur en Psychodiagnostiek* voorziet, is echter onverminderd. Dit was de reden voor een tweede, geactualiseerde uitgave, waarin genoemde recente ontwikkelingen en publicaties zijn verwerkt. Drie nieuwe hoofdstukken zijn toegevoegd: twee hoofdstukken over de ontwikkeling van voornoemde tests en een casus over psychodiagnostisch onderzoek in een justitieel kader.

Cultuur en psychodiagnostiek is primair bedoeld voor psychologen, psychodiagnostische medewerkers en andere professionals in de ggz die zelfstandig of in opdracht van derden psychodiagnostisch onderzoek verrichten bij cultureel andere patiënten (*culturally different patients*, Gailly 2000; Dijk 2007). Het boek veronderstelt basiskennis van psychologisch testonderzoek en daarbij gebruikte instrumenten. Het biedt aan de hand van exemplarische casussen een aanvulling op de standaardliteratuur die in de opleiding en de dagelijkse praktijk gebruikt wordt.

Cultuur en psychodiagnostiek valt uiteen in drie delen. Het eerste deel biedt het kader, de uitgangspunten, het tweede deel dertien casussen en in het derde deel wordt op basis van een terugblik een stramien met praktische handvatten geboden voor de interculturele psychodiagnostiek.

Het eerste deel opent met een overzicht van de stand van zaken in de praktijk van de interculturele psychodiagnostiek. Fons van de Vijver beschrijft de problemen met de validiteit van bestaande psychologische tests indien toegepast bij cliënten met een migratieachtergrond. Het is volgens hem maar de vraag of op termijn voor iedere bevolkingsgroep ongeacht cultuur of etniciteit valide testmateriaal voorhanden zal zijn. Tegelijkertijd geldt dat niet elke test voor elke migrantengroep geheel ongeschikt is. Van de Vijver komt tot een aantal vuistregels of heuristieken voor het gebruik van de reguliere psychologische instrumenten bij migranten en hun kinderen. Kern daarvan is een goed beeld te krijgen van de testbaarheid van de cliënt en van de beperkingen van het testmateriaal.

In de interculturele psychodiagnostiek is culturele sensitiviteit een onmisbaar ingrediënt. Over dit thema is veel geschreven. Indra Boedjarath maakt in het tweede hoofdstuk de balans op en gaat in op de vraag wat onder cultuurbewuste hulpverlening verstaan moet worden. Ze maakt duidelijk dat het gaat om een onlosmakelijke combinatie van cultureel bewustzijn, culturele kennis, culturele sensitiviteit en culturele competenties. Boedjarath geeft aan dat dichotoom denken in termen van allochtoon versus autochtoon, individualistisch versus collectivistisch, te beperkt is voor de interculturele hulpverlening. Ze bepleit kruispuntdenken zoals dat in de vrouwenhulpverlening ontwikkeld is, waarbij iedere persoon meerdere sociale deelidentiteiten heeft en zich kenmerkt door een unieke positionering op verschillende assen of dimensies. Aan de hand van de casus van Ashna, een jonge Surinaams-Hindoestaanse vrouw, licht zij haar standpunt toe.

Ria Borra gaat in hoofdstuk drie in op het methodische kader voor interculturele psychodiagnostiek. Kern daarvan is de regulatieve cyclus die de basis is van professioneel handelen in de zorg. Het is een model voor planmatig handelen op grond van expliciet gemaakte vooronderstellingen en hypothesen die in de praktijk getoetst worden. Ze benadrukt dat ook inzichten uit de kwalitatieve onderzoeksmethodologie bruikbaar zijn voor de interculturele psychodiagnostiek, zoals triangulatie en een cyclisch-iteratieve werkwijze. De culturele formulering en het daarvan afgeleide culturele interview kunnen verder bijdragen om het levensverhaal van de cliënt en zijn unieke ervaringswereld in kaart te brengen.

Mariëtte Hoogsteder en Ethel Borges Dias geven vervolgens aan hoe het er in Nederland voorstaat met de ontwikkeling van gevalideerde psychologische tests voor specifieke groepen migranten. Ze wijzen erop dat sinds de jaren negentig van de vorige eeuw meerdere keren aangegeven is dat beschikbare psychologische tests ernstige beperkingen hebben indien toegepast in de interculturele hulpverlening. Deze noodsignalen hebben niet geresulteerd in een omvangrijke ontwikkeling van gevalideerde tests voor migrantengroepen. Gevalideerde en genormeerde tests voor deze groepen zijn nog steeds slechts mondjesmaat voor handen. Zij beschrijven de laatste ontwikkelingen binnen de COTAN op het terrein van fairness in het gebruik van testmateriaal bij mensen uit een andere cultuur en het gebruik van de *fairness matrix*s. Op grond van een eigen inventarisatie geven zij een overzicht van de huidige beschikbaarheid van specifiek testmateriaal. Over de belangrijkste instrumenten die in de casussen in dit boek toegepast zijn, bieden zij in de appendix van dit hoofdstuk basale informatie.

Miriam Goudsmit, Jos van Campen en Özgül Uysal-Bozkır beschrijven in ►H. 5 de ontwikkeling van de CCD, een voor migrantenouderen ontwikkeld non-verbaal psychodiagnostisch instrument. Ze laten zien hoe deze test tot stand gekomen is en voor welke vragen de ontwikkelaars zich gesteld zagen. Het hoofdstuk toont de complexiteit van de ontwikkeling van crosscultureel valide instrumenten voor ouderen van Turkse en Marokkaanse herkomst, maar ook welke relevantie het instrument heeft voor ouderen met een andere culturele achtergrond.

In ►H. 6 bieden Willem Kort en Mark Schittekatte de lezer inzicht in de ontwikkeling en toepasbaarheid van een tweede cultuursensitieve test. Met de DECOMET, een non-verbale, volledig digitale cultuursensitieve intelligentietest die in 2016 op de markt komt, slaan ze een nieuwe weg in.

Te veel nadruk op de psychodiagnostiek en daarbinnen op het afnemen van tests brengt ook het risico van blikvernaauwing met zich mee. Ine Vink en Rob van Dijk waarschuwen in het zevende hoofdstuk dan ook voor te veel inzoomen en maken duidelijk dat de vraagstelling in de psychodiagnostiek niet zonder oog voor de sociale context kan. Arbeid neemt daarin een centrale plaats in. Het is nog maar de vraag, zo stellen zij, of gelet op die vraagstelling het afnemen van een psychologische test of vragenlijst afdoende is.

De centrale boodschap van deel een is dat de beperkte beschikbaarheid van gevalideerde en genormeerde instrumenten voor de interculturele hulpverlening hulpverleners voor een professionele uitdaging stelt. Dat betekent dat in de interculturele hulpverleningspraktijk van geval tot geval ($N = 1$) nagegaan zal moeten worden of bestaand testmateriaal te gebruiken is, met welke storende factoren rekening moet worden gehouden, hoe de testcondities te optimaliseren zijn en last but not least hoe de onderzoeksresultaten te duiden zijn in het licht van de individuele, sociale en culturele context van de cliënt.

De dertien casussen in deel twee van het boek zijn even zoveel voorbeelden van hoe ervaren professionals in dergelijke situaties handelden. In deze *case studies* gunnen ze de lezer een blik in hun interculturele hulpverleningskeuken. De casussen vormen de kern van het boek. Ze illustreren de weerbarstigheid van de dagelijkse interculturele psychodiagnostische praktijk. We willen aan de hand van praktijksituaties inzicht geven in wat *good clinical practice* is in het geval van psychodiagnostisch onderzoek. De nadruk ligt daarbij op het beschrijven van het wezen van het psychodiagnostisch-methodische proces door het verloop ervan in uiteenlopende situaties te beschrijven. Daartoe hebben we professionals gevraagd aan de hand van een exemplarische casus uit hun praktijk zoveel mogelijk in detail te beschrijven hoe het psychodiagnostische onderzoek is uitgevoerd en hun overwegingen daarbij te verwoorden. Om de casusbeschrijvingen vergelijkbaar te maken hebben we deze auteurs een stramien meegegeven dat aansluit bij de regulatieve cyclus (zie ►H. 3).

In de opzet om een in meer opzichten diverse groep auteurs en casussen bijeen te brengen zijn wij naar onze mening geslaagd. De hulpverleners zijn werkzaam in verschillende sectoren van de geestelijke gezondheidszorg. Onder hen zijn gz-psychologen, klinisch psychologen, psychologen NIP, psychotherapeuten en een enkele orthopedagoog en psychiater. Ook wat ervaringsjaren, geslacht en etniciteit betreft, is er sprake van een diverse groep. De auteurs van de casussen vertegenwoordigen een veelheid van perspectieven en vormen in meer opzichten een afspiegeling van de groep psychodiagnostische onderzoekers. Ze onderscheiden zich evenwel door hun kennis van en ervaring met interculturele hulpverlening. In overleg met de auteurs is gezocht naar een brede spreiding van de casussen. Dit rijk geschakeerde palet van casussen vergroot de herkenbaarheid voor een lezerspubliek dat werkzaam is in uiteenlopende sectoren van de geestelijke gezondheidszorg. Daarbij hebben we ons wel beperkt tot de reguliere ggz en hebben we afgezien van casuïstiek uit de forensische psychiatrie en de verslavingszorg. De geselecteerde casussen zijn afkomstig uit zowel de jeugd- als de volwassenen- en ouderenzorg. Ook hier is sprake van diversiteit, niet alleen wat leeftijd, geslacht, generatie, herkomst en migratiemotief betreft, maar ook wat problematiek en ingezette psychodiagnostische instrumenten betreft.

De casussen in dit boek pretenderen niet een overzicht te bieden van alle testsituaties en alle cliëntengroepen. De opzet van het boek is immers niet encyclopedisch, maar juist exemplarisch. Het boek heeft niet tot doel richtlijnen te bieden hoe te handelen bij een vijfjarig Somalisch meisje of een zeventigjarige Marokkaanse vrouw, maar het wil psychologen aan de hand van praktijkvoorbeelden uit de interculturele psychodiagnostiek

motiveren en inspireren daarmee zelf aan de slag te gaan. De auteurs beschrijven hun overwegingen bij het al dan niet inzetten van reguliere psychodiagnostische instrumenten. Ze geven aan hoe zij de testcondities optimaliseerden en testresultaten duiden gelet op het profiel en de achtergrond van de cliënt. Het zijn stuk voor stuk illustraties van een werkwijze waarin sprake is van unieke zoektochten en werkwijzen om met gemankeerd gereedschap toch onderbouwde uitspraken te doen over het lijden van de cliënt en over onderliggende stoornissen in het psychische functioneren. Het zijn met andere woorden dertien *good clinical practices* die bijdragen aan *practice based evidence*.

In de eerste elf casussen passeren cliënten met verschillende categorieën psychische problemen, met verschillende cultuur, etniciteit en herkomst en van verschillende leeftijd en geslacht de revue. Ze worden gepresenteerd op volgorde van de leeftijd van de cliënt.

De eerste drie casussen betreffen kinderen en jongeren. Yvonne Montfoort beschrijft het onderzoek van een vijfjarig Somalisch meisje met een taalstoornis en mogelijk een cognitieve beperking en Nina Kamar doet hetzelfde voor een negenjarig Iraaks-Koerdisch meisje bij wie ADHD wordt vermoed. Victor Kouratovsky bespreekt de casus van een zeventienjarige, angstige en agressieve jongen van Marokkaanse herkomst. In een tweede casus licht Yvonne Montfoort de testdiagnostiek binnen het juridische kader toe aan de hand van een pro justitia rapportage over een zeventienjarige Angolese jongen. Dan volgen de casussen van enkele volwassen cliënten: een 21-jarige Surinaams-Hindoestaanse vrouw met sociale en emotionele problemen (Chantal Kalika-Rampersad), een 22-jarige getraumatiseerde en ernstig verwaarloosde Turkse vrouw (Tunç Taşlıyurt) en een 24-jarige Iraaks-Koerdische man met stemmings- en angstklachten (Sibil Özdemir). Raymond Verboom is de tweede auteur van deze drie casussen. Mohsen Edrisi en Liesbeth Eurelings-Bontekoe vervolgen met de casus van een 33-jarige Iraanse man met de diagnose psychotische stoornis NAO. De drie volgende casussen betreffen oudere migranten. Fabian Saarloos presenteert de casus van een vijftigjarige Palestijnse vrouw met onverklaarde pijnklachten; Belgien Bayazit van een zestigjarige Turkse man met depressieve klachten en Ineke Brands en Esther van den Berg ten slotte lichten het onderzoek bij een zeventigjarige Marokkaanse vrouw met geheugenproblemen toe.

De reeks eindigt met twee casusbeschrijvingen waarin de auteurs door hen aangepaste en ontwikkelde instrumenten toepassen. Tekleh Zandi laat zien wat de meerwaarde is van een cultuursensitieve versie van de CASH; Ria Borra beschrijft een casus waarin het Diagnostisch Interview Turkse Vrouwen zijn diensten bewijst.

In het derde deel van dit boek komen de lijnen bij elkaar en wordt uitgaande van de regulatieve cyclus een stramien geboden voor methodisch werken in de psychodiagnostiek met cultureel andere cliënten. Per stap of fase van de cyclus worden basisvragen geformuleerd en reflexieve momenten aangegeven.

Nederland is in cultureel en etnisch opzicht de afgelopen decennia veranderd. Deze ontwikkeling zal zich gezien de voortgaande globalisering en het daardoor uitdijende

wereldwijde verkeer van mensen, materieel en informatie ook in de toekomst voortzetten. Een van de effecten daarvan is dat mensen in onderlinge contacten hun eigenheid benadrukken, ofwel dat bevolkingsgroepen zich etnisch en cultureel profileren (Ruijter 2000). Globalisering leidt ertoe dat hulpverleners in de ggz in toenemende mate te maken krijgen met cliënten met een culturele achtergrond die anders is dan de dominante cultuur. Tegelijkertijd is er sprake van toenemende diversiteit onder de bevolking, zelfs van hyperdiversiteit (Kirmayer en Ryder 2016). Ook zien we hybride culturen ontstaan. Zo spreken Pinxten en De Munter (2006) in dit verband van *culturele creolisering*. Anderen zoals Lakes et al. (2006) benadrukken het belang om in een klinische setting te focussen op de *individual experience of culture*. Kirmayer en Ryder waarschuwen dan ook om land van herkomst niet als maatstaf voor cultuur te zien. Ze bepleiten een ecosociaal perspectief waarin individuen gezien worden in een dynamische interactie met lokale sociale contexten en zich bedienen van meerdere culturele repertoires. Ontwikkelingen in de informatietechnologie en sociale media dragen volgens Kirmayer en Ryder bij aan culturele en maatschappelijke veranderingen, die op hun beurt nieuwe identiteiten en vormen van psychopathologie doen ontstaan.

Het is onze stelling dat kwaliteit van interculturele zorg meer bepaald wordt door het cultuurbewust handelen van de professional dan door het consciëntieus volgen van richtlijnen, protocollen en instructies. Wij denken dat het in de psychodiagnostiek vooral gaat om professioneel handelen met oog voor de achterliggende vooronderstellingen van concepten, instrumenten en methoden. Het zijn vooronderstellingen die door hun vanzelfsprekendheid gemakkelijk over het hoofd gezien kunnen worden. Professioneel handelen in de interculturele hulpverlening houdt ook een kritische houding in ten opzichte van de resultaten van *evidence based* onderzoek dat ten grondslag ligt aan het protocollair werken in de ggz. In het merendeel van de gevallen zijn migranten niet in het onderzoek geïnccludeerd. Een dergelijke werkwijze hoeft niet te leiden tot alleen maar werken vanuit de eigen praktijkervaring. Wat we met dit boek willen onderstrepen, is dat de psychodiagnosticus op basis van zijn professionele inschatting van de cliënt na zal moeten gaan wat relevante onderzoeksgegevens zijn om conclusies op te baseren. Het gebruik van psychodiagnostische instrumenten is daarin geen doel op zich, maar een van de middelen om deze informatie te vergaren.

We hopen dat *Cultuur en psychodiagnostiek* ertoe zal bijdragen om in unieke situaties in de interculturele psychodiagnostiek professioneel te handelen.

Inhoud

I Deel I Uitgangspunten voor interculturele psychodiagnostiek

- 1 **Interculturele psychodiagnostiek: zes vuistregels** 3
Fons J. R. van de Vijver
- 2 **Cultuurbewust hulpverleners: kennis, houding en vaardigheden combineren**..... 17
Indra Boedjarath
- 3 **Cultuurbewuste psychodiagnostiek: de regulatieve cyclus**..... 35
Ria Borra
- 4 **Tests en testgebruik in een interculturele context: een verkennend overzicht** 47
Mariëtte Hoogsteder en Ethel Borges Dias
- 5 **Cross-Culturele Dementiescreening: ontwikkeling, resultaat, geleerde lessen en adviezen voor de praktijk**..... 81
Miriam Goudsmit, Jos van Campen en Özgül Uysal-Bozktır
- 6 **Werk in uitvoering: de non-verbale DECOMET** 105
Willem Kort en Mark Schittekatte
- 7 **Ik en de ander. Van testen naar problemen oplossen** 113
Ine Vink en Rob van Dijk

II Deel II Casuïstiek

- 8 **Degene die geduld heeft, krijgt zijn beloning. Procesdiagnostiek bij een vijfjarige Somalische kleuter**..... 127
Yvonne Montfoort
- 9 **"Koerden bestaan niet." Een negenjarig Iraakse-Koerdisch meisje met vermoeden van ADHD**..... 141
Nina Kamar
- 10 **"Ze haten me omdat ik te mooi ben." Een zeventienjarige Marokkaanse jongen met autistiforme trekken en agressieve uitbarstingen**..... 159
Victor Kouratovsky

11	Thuis zijn er nooit problemen. Psychologisch onderzoek naar de persoonlijkheid van de verdachte op verzoek van de rechter commissaris ..	179
	<i>Yvonne Montfoort</i>	
12	Zwakbegaafd of autistiform? Onderzoek van een 21-jarige vrouw van Surinaams-Hindoestaanse afkomst	197
	<i>Chantal Kalika-Rampersad en Raymond Verboom</i>	
13	Het zwarte schaap. Psychodiagnostisch onderzoek van een ernstig verwaarloosde en getraumatiseerde Turkse vrouw van 22 jaar	217
	<i>Tunç Taşlıyurt en Raymond Verboom</i>	
14	Hoge aspiraties. Persoonlijkheidsonderzoek bij een vierentwintigjarige man van Iraaks-Koerdische afkomst	231
	<i>Sibel Özdemir en Raymond Verboom</i>	
15	Twijfel over diagnose bij een Iraanse man. Psychotische stoornis of desorganisatie na migratie bij autisme?	247
	<i>Mohsen Edrisi en Liesbeth Eurelings-Bontekoe</i>	
16	Boos, boos, boos. Projectieve technieken bij een vijftigjarige Palestijnse vrouw	259
	<i>Fabian Saarloos</i>	
17	Impulsdoorbraken bij een oudere Turkse man. Hoe een classificatie persoonlijkheidsstoornis door intelligentieonderzoek drastisch van inhoud veranderde	279
	<i>Belgin Bayazit</i>	
18	Sinaasappels in de slaapkamer. Neuropsychologisch onderzoek bij een oudere vrouw van Marokkaanse afkomst	291
	<i>Ineke Brands en Esther van den Berg</i>	
19	Hoe cultuursensitief zijn diagnostische vragenlijsten? Twee versies van de CASH bij een Marokkaans-Nederlandse vrouw vergeleken	307
	<i>Tekleh Zandi</i>	
20	“Mijn trots is vertrapt.” De SCL-90 en het Diagnostisch Interview Turkse Vrouwen bij een depressieve, angstige Turkse vrouw	317
	<i>Ria Borra</i>	

Cultuur en psychodiagnostiek
Professioneel werken met psychodiagnostische
instrumenten

Borra, R.; van Dijk, R.; Verboom, R. (Eds.)

2016, XX, 356 p. 17 illus., Softcover

ISBN: 978-90-368-1068-5